

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 5. No. 17. 1940

ESKİ HEKİM BAŞILAR LİSTESİ

(Hekim Hayrullah efendiye göre)

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Bizde hekim başıların listesi Bursalı Mehmed Tahir beyin Osmanlı Müellifleri eserinde etibba fashının sonunda neşredilmiştir. Bu şekilde bir liste başka bir yerde neşredilmediği için bunu tedkiklerimiz esnasında kısmen iktibası muvafık buluyorduk. Merhum Bursalı Tahir bey bu listeyi nereden iktibas ettiğini bildirmemiştir. Fakat bu eseri neşri sırasında eserin müsveddeleri Bayezit Umumi Kütüphanesinde durur, ve müracaatımızda bize kendisine esirgenmediği üzere icab eden malûmatı oradan cömertçe verirdi. O zaman ve sonraları bu eseri neşrederken sandukai kemalât, üstad İsmail Saib efendi hocadan çok müstefid olduğunu duyardık. Bu cihetle de hekim başılara ait bu listenin doğruluğuna, tereddüt göstermekle beraber, inanıyorduk.

Topkapı Sarayı Müzesi müdür muavini İzzet beyin yazdığı hekim başı odası eserinde buna benzer ve kendisinin de ilâve ettiği bazı hekimlerle beraber ikinci bir listeye müsadif olduk. İzzet bey şüphe yok ki Tahir beyin bu listesini ve Osmanlı hekimleri fişlerini esas tutmuştur. Burada birçok yanlışlıklar tekerrür etmiştir. Maalesef listeyi nereden ve ne suretle tamamladığını bildirmemiştir. Bunu da bitabı tereddütle karşılayorduk.

Şimdi, İsmail Saib efendi üstadımızın Maarif Vekâletince satın alınacak kitapları tasnif olunurken hekim başılara ait merhumun kütüphanesinden bir listenin çıktığını değerli âlimimiz Kilisli bay Rifat bize haber verdi ve bu mühim vesikayı da gösterdi. Biz de fotoğrafını ve klişelerini hazırlattıktan sonra kısa izahlarla cümlesinin ruhları şadolsun diye basmağa karar verdik.

ARTIK OĞULLARI VE MARDİNDEKİ HASTAHANELERİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
ve Dr. HALİL BAYRI

Tıp tarihi enstitüsünün kuruluş tarihi olan 1933 denberi Türk tıp tarihine dair yaptığımız araştırmalar esnasında Artık oğulları hakkında mühim kayıtlar bulduk. Mardinde Mâya farkinde yaptırdıkları hastaneler itibarile mühim hizmetler ifa ettikleri gibi tıbbi eserlerden Diskorid'in meşhur eserini de yeniden arapçaya tercüme ettirmekle de tıbbın şarkta inkişafında âmil olmuşlardır. Biz burada Mardinde yaptırdıkları hastaneden bahsedeceğiz.

Çünkü bu hastane Başvekâlet arşivindeki kayıtlara göre on beşinci asra kadar vazifesini görmüş ve 7 asırlık faaliyet göstermiştir.

* * *

Artık oğullarından Necmüddin İlgazi (1) biraderi Eminüddin Mardinde bir kül halinde cami, medrese, hastane ve hamam yaptıрмаğa başlamıştır. Lâkin bunlar bitmeden öldüğü cihetle biraderi Necmettin ikmale muvaffak olmuş ve büyük bir kadirşinaslık göstererek merhum biraderi ismile andırmıştır. Filhakika elyevm mevcut bu cami ve hamama, Mardinde Eminüddin ve Maristan camii ve hamamı derler (2).

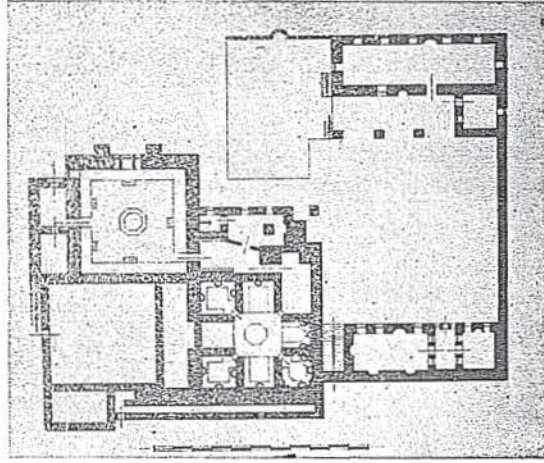
Maristan denilen hastane harap olmuş ve ortadan kalkmış ise de (3) cami, medrese ve hamam birçok tamirler görmesi hasebile mevcuttur.

(1) Necmüddin İlgazi bin Artık 502 - 516 (1108 - 1122). Mardin Artıklılarından. Mardindeki kolun 502 - 811 (1108 - 1408) ye kadar süren devreleri vardır. (Düveli islâmiye) Necmüddinin babası emir Artık, babası Eksik bin İlgazi bin Davuttur. Artık bin Eksik Selçuk ordusu ümerasındandır.

(2) Mardin müftisi Abdüsselâm - Ümmül'iber tarihi.

(3) Kâtip Ferdi. Mardin Mülûki Artıkiyye tarihi, kitabeleri ve sair vesaiki mühimme. 944 (1537) neşreden Ali Emiri 1331.

Banisi Eminüddinin vefatı tarihini bilmiyoruz. Fakat (1108 - 1122) tarihleri arasında tesadüf etmekte olduğunu biraderi Necmüddinin bu binayı hükümdarlığı esnasında bitirmesinden anlıyoruz. Bu külliyeinin ikinci banisi olan Necmüddin gazi 516 (1122) da Mayafarkin (halen Silvan) de ölmüş, na'şî Mardine naklolunarak bu Maristan karşısında Camiülasfer denilen camii harimine defnedilmiştir.

Şekil 1

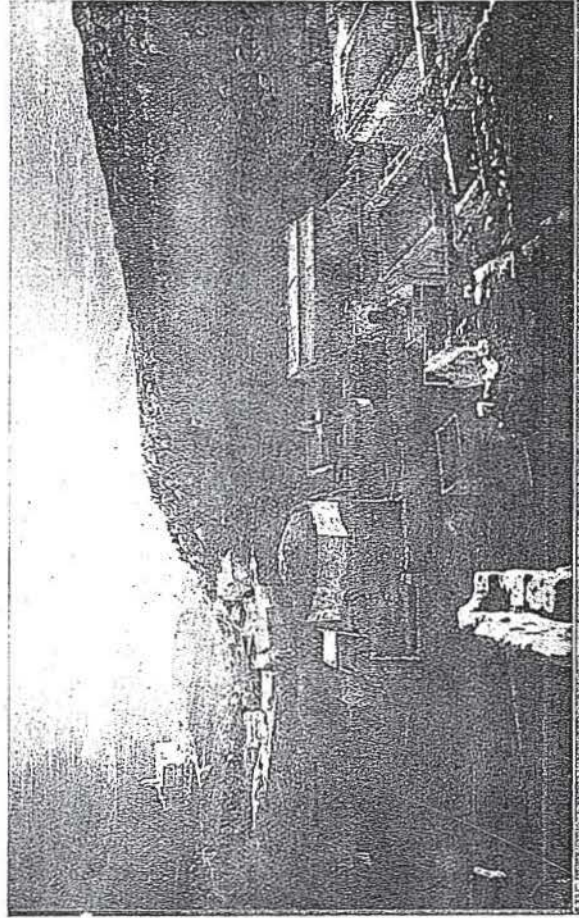
Mardin Eminüddin darüşşifasına mülhak hamamı
camii ve medresesinin plâni « H. B. »

Necmüddin maiyetinde mühim hekimler bulunmuştur. Hekim Mardinli Fahrüddin en mühimlerindenidir. Bilâhare Şama gelmiş ve orada tıp tedris etmiştir. Necmüddin Temirtaş 516 - 547 (1122 - 1151) zamanında İbnüsalah namında diğer bir hekim buluyoruz. 542 (1147) de ölmüştür. (593) (1196) da Şamda doğan tabip نجم الدين بن المفتح Diyarbakırda yine Artık oğullarından Melik Mesut hizmetinde buluyoruz. Bilâhare ona vezir olmuştur.

Şehabettin Sühreverdi Artık hükümdarlarından, Harputun sahibi Ebu Bekir bin Kara Aslana ilmî bir eserini ithaf etmiştir. (1) Artık emir-

(1) A. Süheyl Ünver - Selçuk tababeti. Türk Tarih Kurumu neşriyatında.

lerinin bu suretle tabiplere ve tıbbî eserlere ehemmiyet verdiklerini anlatmağa şimdilik elimizde bulunan bu birkaç misal kâfidir.

Şekil 2

Mardin darüşşifası müstemilâtının kuşbakışı görünüşü « H. B. »

Artıklılardan Eminüddinin başlatıp sonra biraderinin yine bu isimle andırdığı hastane arşiv kayıtlarından öğreniyoruz ki muhtelif zamanlarda şeyh Eminüddin, şeyh Emin efendi, Eminüddin gibi isimlerle alınılmağa başlanmıştır. Hastane, medrese, cami ve hamam gibi bir küll halindedir. Kâtip Ferdî 944 (1537) de Maristanın harabü yebab olduğundan bahsetmektedir. (3) Elimizde medrese, cami ve hamam duruyor. Fakat müahhar vesikalar darüşşifanın mevcudiyetinden

bahsediyor. Aceba bu Darüşşifa medresesinin kendisimidir? Fakat Darüşşifanın yeri tasrih olunmuştur. (3) İkinci bâni Necmüddinin medfun olduğu Camiülasfar denilen yerin karşısındadır. Eğer böyle bir yerde mevcut değilse yıkılmış demektir. Ayrıca yapılmış olan medrese, cami ve hamam duruyor. (Şekil 1 ve 2) camiye halen şeyh Eminüddin camii diyorlar. Hamamına Maristan hamamı itlâk olunmaktadır. Darüşşifanın da bu ada üzerinde buna çok yakın bir yerde olması ihtimali vardır. Mahalli ifadeye göre cami yeri evvelce Bimaristandır. Çünkü bu adada olan çeşmeye de Maristan çeşmesi denmektedir.

Bimaristan, zamanında fevkalade bir rağbet kazanmış hattâ Musuldan berayi tedavi hastalar gelirmiş. Fazla tehacüm olmuştur. Rivayete göre Bimaristandan bir deli kaçmış, o civarda Mardin sarayı denilen bir eve girmiş, yakalamak istemişler, kendisin damdan aşağı atmış, ölmüş. Yere düştüğünde ayağının isabet ettiği yerden su fışkırmış.

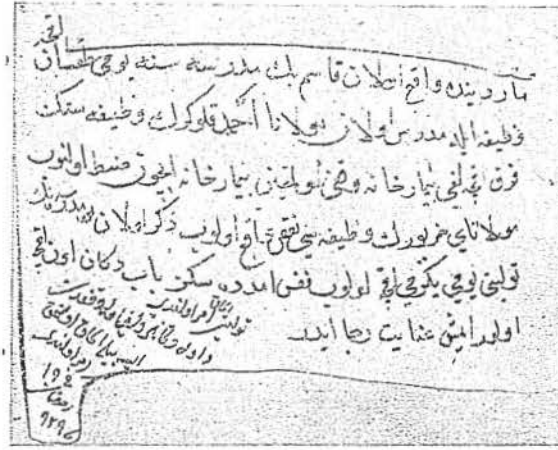
Maristan hamamı suyu Mardinde diğer hamamların suyu gibi sarıncı suyu değildir. Yerden kaynar ve tuzludur. Halk arasında bu hamam suyunun bir şifa hassası olduğu bilhassa âsap ve cilt hastalıkları için nafi olduğu itikadi vardır. Çıban, uyuz gibi muhtelif ve müteaddit cilt hastalıklarına olan şifası kanaati umumîdir. Mardinlilerin mutlak senede bir defa bu hamamda yıkanması bir an'ane halini almıştır. Bimaristanın da bu hamamın yanında bina edilmiş olması hastaların bu hamam suyundan istifade etmeleri düşüncesine müstenit olduğu anlaşılmaktadır. Buraya Maristan hamamı denmesi sebebi de Bimaristana mücaveretindedir.

Halk bu hamamın köpekler için olduğunu söylemiş. Bundan bu suyun uyuya da nafi olacağı manası çıkarılmaktadır. Camideki şadırvanın suyunu temin eden bir çeşme vardır ki buna Maristan çeşmesi derler. Bu su da tuzlucadır. Bu çeşmenin hazinesi bir gün muhakkak bir cuma günü taşacakmış. Hamamı istilâ korkusundan hamama gitmekten korkarlar. Çeşmenin arkasında su hazinesi o kadar vasımış ki bu hazinenin önünde bir demir kapı varmış. Bu kapıda müteaddit büyük çiviler çakılı imiş. Bir tanesi çıkmış. Su oradan akar ve çeşmeye ge-

lirmiş. Bir gün şayet bu çivinin hepsi yerlerinden çıkarsa taşan suyun her tarafa yayılacağı ve civarda hasar yapacağı kanaati varmış.

Şimdiye kadar hastanenin faaliyetine dair elimize şu vesikalar geçmiştir :

929 (1522) da Mardinde Kasımbey medresesine 95 akçe ile müderris olan Mevlâna Ahmet tahsisatının 40 akçesini bimarhane vakfından alırken bu para bimarhane için zaptolunmuştur. Bu noksanı tamamlamak için başka 2 yerden 30 akçe bulunarak kendisine verilmiştir. (Resme bakınız).

Mardin darüşşifasına ait bir vesika

1090 (1679) Bimarhanenin münhal olan tababetinin yevmiye beş akçe ile uhdesine tevcihi hakkında Müfti Zade Seyit Hüseyin tarafından verilen ve buyurulduyu havi olan arzuhal (1).

1121 (1709) Şeyh Eminüddin bimarhanesi vakfından tababet ve kitabet cihetlerinin tevcihi üzerine arzuhal (2).

(1) Başvekâlet arşivi. Tıb hususî dosya. Vaktile tasnif edilmiş. 3 dosyadan mürekkeptir.

(2) Başvekâlet arşivi. Tıb dosyası. No. 848. Vesikanın mühim yerleri çürümüştür.

1163 (1769) de Şeyh Eminüddin bimarhanesi evkafının tevliyeti cihetinin tevcihi hakkında arzuhal (3).

1174 (1760) de Mardinde Şeyh Eminüddin bimarhanesi hitabetinin kendisine tevcihine dair Mehmet imzasile arzuhal (3).

1207 (1792) de Mardin kazasında şeyh Eminüddin bimarhanesine 1157 (1744) senesinde tayin olunan tabip Feyzullah halife vefat eylediğinden yerine evlâdı vakıftan Mehmet Salih efendinin tayini hakkında ilâm (4).

1215 (1800) de Mardinde kâin şeyh Eminüddin bimarhanesi vakfı nezaret cihetinin tevcihi hakkında arzuhal (5).

Eminüddin külliyesi üzerine Mardinde elyevm halk elinde mevcut ve bize tevdi edilen bazı berat ve vesikalar da tetkik edilmiştir. Bu arada mühim bir vesika bulduk :

1241 (1825) de Mahmut II inci tuğrasile yazılı bir beratta şeyh Eminüddin bimarhanesi vakfının yevmi 4 akça vazife ile mütevellisi olan Mehmet halife ibni Ahmet halife babası Yusuf ölmesi hasebile yerine tayin olunmuştur.

Diğer bir vesikada Eminüddin vakfının mülhak olduğunu öğreniyoruz. Mülhakatta vakıf çok zengindir. Varidatın mahalli sarfı geniştir. Son senelerde vakıf kayıtlara göre şeyh Eminüddin camii bimarhanesi mülhak evkafı gayri mazbutadan âddedilmiştir. Bimarhane vakfından muhtelif yerlere birçok tevcihler vardır. Bütün vesikalar hastanenin XIX uncu asır başına kadar tıbbî faaliyetine devam ettiğini göstermektedir. Yine bu vesikalara göre hastanenin yalnız bir tabib ile idare edildiğini öğreniyoruz.

(3) Başvekâlet arşivi. Tıb dosyası No. 581.

(4) " " " " No. 772 ve 1317.

(5) " " " " No. 229.